

АРАЛЫК ОТЧЕТ № 2
22-июнь – 4 июль 2009-жыл

13-июль 2009-жыл

I. КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- 23-июлда өтө турган шайлоого даярдыктар өтүп жатат, ал эми Борбордук Шайлоо Комиссиясы (БШК) дээрлик күн сайын атайын жыйналыштарды чакырууда. БШК алдын-ала жыйналыштын өткөрүү убактысын, жерин, күн тартибин жалпысынан жарыялаган эмес. Мыйзам БШКга ушул шартта өткөрүүгө талап койбойт.
- Райондук шайлоо комиссиялар (РШК) да атайын жыйналыштарды өткөрүшөт, бирок жалпысынан мыйзам талап кылгандай алар алдын-ала талапкерлердин өкүлдөрүнө, байкоочуларга же массалык маалымат каражаттарына кабарлашпайт. Көп учурда ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоочуларына РШК жыйналыштарына кирүүгө уруксат берилген эмес.
- Участкалык шайлоо комиссиялардын курамын (УШК) дайындаодо, муниципалдык кызматкерлердин, саясий партиялардын жана шайлоочу топтордун мүчөлөрүн бөлүштүрүүчү «үчтөн бир принциби» РШКлар тараптан бирдей сакталган эмес. Мындай көрүнүш кийинки чүчүкулак кармоодо бир топтон өтө эле көп мүчө дайындалган учурларда да кездешкен. Чүчүкулак кармоодо президенттин *Ак Жол* партиясы көп учурларда жеңүүчү болуп чыккан.
- Шайлоочулардын тизмелери убагында түзүлгөнү байкалат. 27-июндан тарта УШКлар шайлоочуларды шайлоо тизмелери (ШТ) менен тааныштырып баштаган. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоочулары маалымдагандай, ШТлар менен жекече түрдө таанышса болот, бирок жалпыга жарыяланган эмес. ШТларды аймактык же мамлекеттик деңгээлде компьютерлештирилген тактоодон өткөн эместиги байкалат.
- Президент Бакиев алты талапкердин арасынан эң эле көзгө көрүнүктүү болуп чыкты. Өзгөчө аны шайлоого тийешеси жок, президент катары көрсөткөн бул талапкердин көрнөк-жарнактары өлкө аймагы боюнча кеңири орнотулган. Бишкекте башка эки талапкердин бир нече көрнөк-жарнактары орнотулган, жана үч талапкердин плакаттары жармаштырылган. Калган жагынан, президенттик шайлоо толук кандуу өтүп жатышын билдирген көзгө көрүнөөрлүк далилдер ушул убакытка чейин аз.
- ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин массалык маалымат каражаттарын мониторинг боюнча алгачкы жыйынтыктарына таянсак, теле жана радио берүүлөрдө талапкерлердин шайлоо үгүт иштери чектелген түрдө чагылдырылган. Алардын басымдуу көпчүлүгү Президент жана талапкер катары көрсөтүлгөн Президент Бакиевтин ишкердигине арналган. Азаттык үналгысы таразаланган берүүнү камсыз кылганы менен, башка ММКларда талапкерлердин эфир убактысы чектелген.

- Улуттук телеканал 3-июлда дебат уюштурган, жана ага баардык алты талапкерди чакырган. Бул программа түз эфирде жана ачык талкууда өткөн, бирок Президент Бакиев жана Атамбаев мырза катышуудан баш тарткан.
- Талапкерлер тарабынан бир нече арыздар сотторго жана шайлоо комиссияларына жазылган. Комиссия тарабынан өтө аз сандагы арыздар канааттандырылган, ал эми соттордун бир да чечими даттануучулардын пайдасына чечилген эмес.

II. ШАЙЛОО ЖҮРГҮЗҮҮ

Шайлоого даярдыктар өтүп жатат жана БШК дээрлик күн сайын атайын жыйналыштарды чакырууда. БШК өз жыйналыштарынын өткөрүлүүчү убакытын, жерин, күн тартибин алдынала билдирүүсү мыйзамда каралган эмес. БШК баардык талапкерлердин өкүлдөрүн жана ыйгарым укуктуу адамдарын каттоодон өткөргөнү менен, жалгыз Сариев мырза өзүнүн бир өкүлүн кеңеш берүү добушу менен БШКга дайындаган.

Байкалгандай БШКнын баардык чечимдери бир добуштан кабыл алынган.¹ Мыйзам талап кылса да, 2009-жылы кабыл алынган 180 чамалуу чечимдердин айрымдары жарыкка чыга элек; алардын көпчүлүгү БШКнын интернет баракчасында жарыяланган. Шайлоо жүргүзүү процессине кылдаттык менен баа берүү үчүн ЕККУ/ДИАУБ ШБМ БШКнын калган чечимдерин күтүүдө.

Баардык төмөнкү деңгээлдеги шайлоо комиссиялары өздөрүнөн бийик турган комиссияларга жана кызыкдар тараптарга өткөрүлүүчү жыйындын убакыты жана жери жөнүндө кабар берүүсүн жана тоскоолдуксуз кирүүгө кепилдикти камсыздоосун мыйзам талап кылат. Бул жыйналыштар пландаштырылбаган түрдө өтөт, жана жалпысынан талапкерлердин өкүлдөрүнө, байкоочуларга же массалык маалымат каражаттарына алдынала кабарланбайт. Кызыкдар тараптар комиссия жыйналыштарынан калбоо үчүн комиссиялар менен кабарлашып туруу керек. Кээ бир учурларда РШК жыйналыштарына ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин байкоочуларына кирүүгө уруксат берилген эмес.

ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин байкоочулары байкоо салып келген баардык облустук шайлоо комиссиялары (ОШК) жана райондук шайлоо комиссиялары (РШК) тийешелүү жергиликтүү өкмөт имараттарында жайгашкан. Бирөөдөн башка баардык РШКлар 22-июнь акыркы күнүнө карата участкалык шайлоо комиссияларын (УШК) түзүшкөн. Таанышылып чыккан көпчүлүк УШКлар мекемелерин ачышкан, бирок иш убакытында айрым бирөөлөрү жабык бойдон кала берген. БШК ЕККУ/ДИАУБ ШБМга билдиргендей, РШКлар 2,331 УШКга мүчө катары 20,689 адам дайындаган. Азыркы учурда УШКлардын төрагалары жана катчылары үчүн тренингтер өтүп жатат.

Ар бир шайлоо комиссиянын курамында кеминде канча мүчө болоорун тактаганы менен, эң көп канча мүчө дайындаса болоорун Шайлоо Кодекси аныктабайт.² Муниципалдык кызматкерлери

¹ 26-июндан тарта ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ар бир жыйындын сунушталган чечими менен камсыз болгон

² Ар бир комиссиянын мүчөлөрүнүн так саны участкадагы шайлоочулардын санын чагылтырыш керек, бирок жалпысынан жетиден кем эмес болуш керек. Ошондой болсо да, эсептөө үчүн жазылган алгоритм колдонмосу жок.

жана саясий партия өкүлдөрү төмөнкү деңгээлде турган ар бир шайлоо комиссия курамынын үчтөн бир бөлүгүн ашпашы керек. Эгерде көп санда адамдар сунушталса, чүчүкулак кармоо негизинде калган орундар берилет. Калган курамы шайлоочулар топтору тараптан сунушталат.³ Мүчөлөрдүн саны, «үчтөн бир негизи» жана чүчүкулак кармоо тууралуу эрежелер РШКлар тарабынан бирдей аткарылган эмес.⁴ Муниципалдык кызматкерлердин арасынан комиссия мүчөлүгүнө тандоодо, Балыкчыдагы РШК чүчүкулак кармоонун ордуна резюмелердин негизинде тандоо жүргүзгөн. Кербендеги, Лейлектеги, Сүлүктүдөгү, Аксыдагы жана Кадамжайдагы РШКлардын колунда комиссияга талапкер жалпы муниципалдык кызматкерлердин жана шайлоочулардын топторунун тизмеси болгон. Нарындагы РШКнын төрагасы мүчөлөрдү дайындоодо бул эки топ үчүн коюлган эрежелерди сактаган эмес.

Шайлоочулар топтору ичинен дайындалган мүчөлөрдүн арасында саясий партия мүчөлүгү бар адамдар көп кездешкен. Мисалы үчүн шайлоочулар топтору ичинен дайындалган Аксыдагы РШКнын тогуз мүчөсүнөн үчөө *Ак Жол*,⁵ Кыргызстандын Коммунист Партиясынын (ККП) жана *Замандаш* партиясынын мүчөлөрү.

БШК билдиргендей, 23 саясий партия УШКлардын курамын түзүүдө катышкан жана алардын ичинен 5,820 мүчөсү дайындалган. Кол койулбай калган, резюмелерде каталар бар, аты-жөнү толук эмес жазылган жана арыздар жергиликтүү эмес мамлекеттик деңгээлдеги мөөрлөр менен басылган деген сыяктуу себептер менен кээ бир РШКлар саясий партиялардан сунушталган өкүлдөрдү кабыл албай койгон.⁶ Аксыдагы РШК *Жаңы Кыргызстан*, *Ата Мекен* жана СДПК (акыркы экөө оппозиция партиялары болуп эсептелет) партиялар тарабынан сунушталган баардык адамдарды мүчөлүккө кабыл албай койгон. Таш-Көмүрдөгү РШК *Улуу Биримдиктен 5* жана ККПдан 10 сунушту кабыл албай койгон, ал эми *Ак Жолдон* баардык он адам жана КСДПдан тогуз адамдын ичинен алтоону каттаган. Шайлоо Кодексинде же жалпыга ачык болгон башка мыйзамдарда мындай талап кылынбаса да, паспорт көчүрмөлөрү жоктугунан Ноокендеги РШК *Ата Мекендин* 18 сунушун четке каккан.⁷

Божомолдун негизинде бөлүштүрүүгө салыштырганда, чүчүкулак кармоонун негизинде комиссия мүчөлөрүн бөлүштүрүүдөн улам айрым тараптар жакшы эмес абалда калышкан. *Ак Жол*, Тондо жайгашкан РШКдагы баардык 39 УШКларына сунуштоо жасаган, анын ичинен 23 сунушу кабыл алынган; КСДП 29 сунуш жасаган жана алардан үчөөсү өткөн, ал эми *Ата Мекен* 24 сунуш жасаган жана алардан бирөөсү өткөн. *Улуу Биримдик* 20 сунуш жана Кыргызстандын Жашылдар Партиясы 15 сунуш жасап, бирок бир да орун алышкан эмес. Чүчүкулак кармоодон кийин КСДП жана *Ата Мекен* тарабынан сунушталган адамдардын төрттөн үч бөлүгү комиссия

³ БШКнын № 27 эрежесинен жараша, шайлоочулар тобу тиешелүү шайлоо округунун ичинен кеминде 5 мүчөдөн туруш керек. Ушул сыяктуу топторду расмий түрдө каттоо үчүн мыйзамдашкан талаптар жок.

⁴ Көп учурда, РШКлар жегинин үчтөн бирин эки деп эсептеген, ал эми башка учурларда үч деп. УШК комиссия мүчөлөрүнүн саны ар кандай. Мисалы үчүн Караколдогу РШК ар бир УШКга канча мүчө дайындашына өздөрү жеке чечүүгө мүмкүнчүлүк берген.

⁵ Бул адам Ак Жолдун шаардык кеңешиндеги өкүлү; Шайлоо Кодексинин 16.1-беренеси шаардык кеңештин мүчөлөрүн дайындоого уруксат бербейт.

⁶ 2009-жылдын 24-мартында кабыл алынган шайлоо комиссиясын түзүү боюнча БШКнын № 27 эрежесине ылайык талап кылынат, бирок кээ бир партиялар жергиликтүү деңгээлдин мөөрү аларда жок экенин ЕККУ/ДИАУБ ШБМга билдирген.

⁷ Шайлоо Кодекси же 2009-жылдын 24-мартында кабыл алынган шайлоо комиссияларды түзүү боюнча БШКнын № 27 эрежеси паспорттордун көчүрмөсүн тапшырууну талап кылбайт.

мүчөлүгүнөн баш тарткан; КСДПнын айтымында, алар жергиликтүү бийлик тараптан кысымга алынышкан. Жыйынтыктарды чагылдырган расмий гезиттер оппозиция партиялардын бир да мүчөсүн тизмеде көрсөткөн эмес. Чүчүкулак тартуудан чыккан ушул сыяктуу жыйынтыктар Баткенде жана Кадамжайда байкалган. УШК мүчөлөрүн дайындоо боюнча протоколдордун көчүрмөлөрүн алүү тууралуу ЕККУ/ДИАУБ ШБМнын сурамгасы четке кагылган, бирок байкоочулар протоколдорду көрүүгө уруксат алышкан. Мамлекет боюнча УШКлардагы эң көп саясия партия орударына *Ак Жол* ээ болуп чыкты.

Ыссык-Көл аймагында Бириккен Элдик Кыймылы (БЭК) тарабынан 144 адам сунушталган, бирок 48 адам чүчүкулак тартуудан мурун чыгап кетишкен. БЭК буга жергиликтүү бийликтин кысымы себеп болду деп арыз жазаарын билдирди. РШК бул адамдар учурда мүчөлүгүн тапшырып салгандыктан арызды кабыл албоосун билдирди.

III. ШАЙЛООЧУЛАРДЫ КАТТОО

Шайлоочулардын тизмелери убагында түзүлгөндөй байкалат. 27-июндан тарта УШКлар шайлоочуларды шайлоо тизмелери (ШТ) менен тааныштырганды баштаган. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ байкоочулары маалымдагандай, ШТлар менен жекече түрдө таанышса болот, бирок жалпыга жарыяланбайт. Баардык өзгөртүүлөр шайлоочулардын кошумча тизмелерине кошулат, ал эми алар шайлоо күнүнөн кийин каралат.

Жергиликтүү администрация паспорт жана жараандарды каттоо мекемелеринен алынган маалыматтын негизинде ШТларды даярдайт. Шайлоочулардын жеке маалымат өзгөрүүлөрү ГАС Шайлоо автоматташтырылган системаны иштеткен райондук же шаардык ГАС Шайлоо администраторлоруна жиберилет. Райондук же шаардык система администраторлору бир гана район деңгээлиндеги маалыматты өзгөртө алат. Облустук система администраторлору облустук, ал эми БШК мамлекеттик деңгээлдеги маалыматка кирүүгө мүмкүнчүлүгү бар. Копьютерлештирилген бир да облус же мамлекеттик текшерүү системасы иштелип чыкпаганы байколууда. Шайлоочулар өздөрүнүн жеке маалыматын ГАС Шайлоо мекемелеринде сурап текшертсе болот, бирок өзгөртүүлөр 27-июндан кийий УШКларда киргизилиши керек.

БШК маалымдагандай, 30-июнга карата 2,700,804 шайлоочулар катталган, ал эми алардын ичинен 114,000 шайлоочу өлкөнүн сыртында катталган.⁸ Бул жараандар жөнүндө так маалымат БШКга жөнөтүлгөн. БШК маалымдагандай, 27-июнь басып чыгаруу күнүнө чейин аларды шайлоо тизмесинен БШК өчүрүп таштайт.

IV. ШАЙЛОО ӨНӨКТҮГҮ

Шайлоо өнөктүгү тынымсыз жүрүп жатат, анын ичинен Президент Бакиев алты талапкердин арасынан эң көзгө көрүнүктүү болуп чыгып келди. Президент катары көрсөткөн Бакиев мырзанын көрнөк-жарнактары өлкө аймагы боюнча өзгөчө кенири орнотулган. Бишкекте Назаралиев мырзанын жана Сариев мырзанын көрнөк-жарнактары орнотулган, анын арасында Атамбаев жана Назаралиев мырзалардын плакаттары да бар. Ошондой күндө да, жалпысынан президенттик шайлоо толук кандуу өтүп жатканын билдирген көрсөтмөлүү далилдер аз.

⁸ Тышкы Иштер Министирлиги ЕККУ/ДИАУБ ШБМга буга чейин маалымдаганда бул сан 129,000 болчу.

Ак Жолдун мекемелери жана үгүттөө бөлүмдөрү өлкө аймагы боюнча кеңири жайгашып, Президент Бакиевтин партия курамы көп шақтауу болуп чыкты. Алар Президентти колдогон кеңири үгүт иштерин алып барууга жол ачкан. Өзгөчө партиянын мекемелери мамлекеттин административдик имараттарында жайгашкан жерлерде Президент Бакиевтин өнөктүк иштеринде административдик ресурстар колдонулуп жатат деген айыптоо менен оппозиция жана жарандык коом активисттери административдик ресурстардын колдонулушун критикалаган. Атамбаев мырзанын да үгүт иштерин жүргүзгөн мекемелери регионалдык борборлордо жайгашкан, ал эми калган кандидаттар региондук денгээлде жок же өтө чектелген курамда мекемелерин ачкандай сезилет.

Президент Бакиевтин үгүттөө ишинде акыркы төрт жылдагы стабилдүүлүк жана социалдык-экономиканын өнүгүүсү белгиленген. Регионалдык стабилдүүлүк жана региондогу эл аралык терроризмге каршы күрөшүүдөгү Кыргызстандын ролу жөнүндө өзгөчө басым жасалган. Жакынкы убакта өлкөнүн түштүк аймагында болуп өткөн укук коргоо органдарынын террорист топторуна каршы бир нече операциясы жөнүндө мамлекеттик маалымат каражаттары кеңири маалымдаган.

Атамбаева мырзанын үгүт иштеринде саясий, социалдык-экономикалык жана мыйзам реформаларын мындан ары жүргүзүүнүн керектигин белгиленген. Коомдук жашоонун ачыктыгына да маани берилген. Маалыматка таянсак, Атамбаев мырзанын үгүт иштери айрым тоскоолдуктарга туш болгон. БЭКтин маалыматында, Токтогул районунда, Балыкчыда жана Караколдо жергиликтүү бийлик жана укук коргоо органдары БЭКтин бирдиктүү талапкери Атамбаев мырзанын коомдук жолугушууларына тоскоолдуктарды түзүшкөн. Атамбаев мырза Президент Бакиевти жана анын администрациясын критикалаган баракчаларды тараткандыгы үчүн 26-июнда БШКдан эскертүү алган. Баракчалар басылыштан алдын-ала БШКга берилген деп айтылууда, бирок ошол убакта бул тууралуу эч кандай түшүндүрмө берилген эмес.

Сариев мырза саясатка жаңы кадрлардын келүүсүн жана жалпы баалуулуктардын негизинде жаңы ой-жүгүртүүнүн түзүлүшүнүн керектигине басым жасаган. Ал өлкө аймактарында бир нече жолугушууларды өткөргөн. ЕККУ/ДИАУБ ШБМдын байкоочулары Баткен облусундагы Сариев мырзанын бир жолугушуусуна жергиликтүү администрация тарабынан тоскоолдук койулганын белгилеген.

Жалгыз айым-талапкер катары Уметалиева айым социалдык-экономикалык көйгөйлөргө жана айалдын коомдогу ордун көтөрүү зарылдыгына маанисин бурган. Өлкөнүн түштүк аймагын террористтерден коргоону белгилеген. Уметалиева айым жигердүүлүк менен аттанбаганы менен, ал РШКлар тараптан уюштурулган биргелешкен жолугушууларга жалпысынан Ак Жол менен кошо катышкан. Ошондой болсо да, Уметалиева айым жергиликтүү администрация Чүй облусунда жолугуу өткөрүүгө атайын бөлмө менен камсыз кылбай койгон деп ЕККУ/ДИАУБ ШБМду кабарлаган.

Назаралиев мырзанын үгүт ишинин баскындуу көпчүлүгү интернет жана көрнөк-жарнактар аркылуу жүрүп келе жатат. Анын шайлоо программасы үч башкы жагдайды камтыйт: социалдык абалды жакшыртуу, чет өлкөдөн инвестицияларды тартуу жана Жамааттык Коопсуздук Келишим Уюму жана ислам өлкөлөрү менен тыгыз мамилени өнүктүрүү.

Мотуев мырза коомчулук астында көп чыккан эмес. Бирөөсүндө Назаралиев мырзаны аны менен дебатка чыкпаганы үчүн критикалаган жана Атамбаев мырзанын премьер-министр болуп турган кезиндеги иши тууралуу терс маанайда ой-пикирин айткан. Мотуев мырза экономикалык ишкердикти күчөтүүгө жана коррупция менен күрөшүүгө басым жасаган. Шайлоодо Президент Бакиевтен кийин экинчи келсе ага чоң ардак болоорун да билдирген.

1-июлда БШК талапкерлердин фондуларынын абалы тууралуу маалыматты жарыялаган. Маалыматта белгиленгендей, Атамбаев мырза 4,502,200 сомдон 4,488,535 сомду короткон, Президент Бакиев – 35,565,500 сомдон 14,704,706 сомду, Мотуев мырза – 243,100 сомдон 241,009, Назаралиев мырза – 422,500 сомдон 418,689, Сариев мырза – 320,000 сомдон 295,224, Уметалиева айым – 602,000 сомдон 219,248. Шайлоо кодекси үгүт иштерине жумшалган акча 50,000,000 сомдон ашпашын талап кылат.⁹

V. МАССАЛЫК МААЛЫМАТ КАРАЖАТТАРЫ

ЕККУ/ДИАУБ ШБМдин массалык маалымат каражаттарын мониторинг боюнча алгачкы жыйынтыктарына таянсак, теле жана радио берүүлөрдө талапкерлердин үгүт иштери чектелген түрдө чагылтырылган. Алардын басымдуу көпчүлүгү Президент жана талапкер катары көрсөтүлгөн Президент Бакиевтин ишкердигине арналган. Ошол убакта эле, ачык үгүт иш-чарасы өтүп жаткан жерлерде ММКлар Бакиев мырзанын талапкер катары же Президент катары чыгып жатканын көп учурларда айырмалай албай калган.

УТРК, Эл ТР (мамлекет тарабынан каржыланган), 5-Канал жана НТС аракеттеги президенттин ишкердиги жана анын шайлоо үгүт иштери жөнүндө көрсөтүүлөрдү кеңири берген. Баардык катталган талапкерлердин арасынан УТРК жаңылык берүүлөрүнүн 60 пайызы, жана Эл ТРдин 80 пайызы Президент Бакиевке арналган. Ушул сыяктуу көрүнүштөр 5-каналда да байкалган; берүүлөрдүн 78 пайызы Президент Бакиевге арналган. Баардык каналдарда көбүнчө берүүлөр жакшы маанайда көрсөтүлгөн. Ушул эле каналдарда, берүүлөрдүн 7-12 пайызы Атамбаев мырзага арналган. Алардын көбүнчөсү бейтарап же терс маанайда болгон. Жеке-менчик НТС каналы Президент Бакиевге 99 пайыз көрсөтүүсүн арнап, башка талапкерлерлерге көңүл салбай койгон. Жеке-менчик НТС каналынын жаңылык бөлүмү 27-июндан 1-сентябрга чейин созулган эс алууга чыгып кеткен. *Пирамида* жана НБТ сыяктуу жеке-менчик каналдардын Президент жөнүндө кээ бир чектелген маалыматтан башка шайлоо тууралуу көрсөтүүлөрү жок деп эсептесе болот.

22-июндан баштап баардык талапкерлер иш күнүндө УКТРда 50 секундадан турган эки жолку бекер берүү убакытына ээ. Баардык талапкерлер мыйзам менен кепилденген бекер убакытты иштетишти. 3-июлда БШКнын демилгеси менен УТРК алты талапкерди тең чакырып, дебат уюштурган. Президент Бакиев жана Атамбаев мырза катышуудан баш тартышкан. Программа түз эфирде жана ачык талкуу менен берилген. Мыйзам талап кылганына карабастан көпчүлүк аймактагы мамлекет каржылаган теле станциялар талапкерлерге бекер көрсөтүү убакытын камсыз кылган эмес, бирок Жалал-Абад регионалдык каналы шайлоочуларга кайрылуу жасаш үчүн ар бир талапкерге 30 минуталык убакыт тартуулаган.

⁹ Азыркы учурда 1 евро 60 сомго барабар.

Мониторинг болгон үналгы станциялары башкача абалда. Жакшы маанайдагы 84 пайыз берүүсү менен УКТР үналгысы жаңылык берүүлөрдүн басымдуу бөлүгүн Президент Бакиевке арнаган. Ошол учурда Азаттык үналгысы талапкерлер жөнүндө таразаланган берүүнү камсыз кылды. Атамбаев мырзага 43 пайыз берүүсү арналган, 34 пайыз - Президент Бакиевке жана 10 пайыз - Сариев мырзага. Азаттык үналгысында берүүлөрдүн көпчүлүгү бейтараптуу болгон жана жакшы жана терс маанайдагы пикирлер берилген.

Басылма маалымат каражаттары ар тараптуу ой-пикирлерди чагылдырган. Бирок гезиттер Бишкектен тышкары кенен таратылбайт. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ мониторинг өткөргөн басылма каражаттарынын көпчүлүгү айрым талапкерлерди колдоп, редакциялык саясатта бир тараптуулукту көрсөтүшкөн. Бишкектен тышкары аймактарда гезиттер салыштырмалуу төмөн санда чыгат жана алар чектелген түрдө, кечигүү менен таркатылат.

Отчет жазылып жаткан учурда, үгүт иштерин берүү тууралуу ММКларга каршы жазылган арыздар жөнүндө БШК маалымат берген жок. Маалымат талаштары боюнча иштеген БШКнын иш тобу ММКлар боюнча байкоо жүргүзгөнүн, бирок БШК жана иш тобу тарабынан толук кандуу мониторинг алып барылбагандыгы жөнүндө билдирген. *Эл Сөзү* жана *Назар* гезиттери тиешелүү каттоодон өтпөгөндүктөн алар төлөнгөн үгүт рекламаларын басып чыгарууга укугу жок деп 2-июлда БШК билдирүү менен кат жиберген.

VI. АРЫЗДАР ЖАНА АПЕЛЛЯЦИЯЛАР

ЕККУ/ДИАУБ ШБМ буга чейин жазып кеткен¹⁰ Жогорку Соттун акыркы чечиминен кийин Айткеев мырза жаңы ачылган жагдайлардын негизинде кошумча эки арызды жазган. Биринчи арызында даттануучу үч пайыздан көп талапкерди колдогон кол тамгаларды БШКнын жаңыдан текшерүүсүн мыйзамсыз деп айыптаган. Арызда жаңы элементтерди таппагандыктан райондук сот арызды канааттандырган эмес. 25-июнда райондук соттун чечимин Жогорку Сот колдогон. Экинчи арызда БШК кол тамгалар текшерилип жатканда жана текшерилгенден кийин фальсификациаланган дей айып койулган. 3-июлда райондук сот арызды караган, бирок канааттандырган эмес. 4-июлда Айткеев мырза Жогорку Сотко арызын жиберген. Учурда ЕККУ/ДИАУБ ШБМ бул сот ишин байкоодо.

Сотто каралган калган эки арыздар шайлоо комиссия курамдары жана алардын дайындоосу тууралуу болгон. Эки учурда тең райондук соттор арыздарды караганга алар укуктуу эмес деген себеп менен арыздарды кабыл алган эмес. Атамбаев мырзанын өкүлдөрү Баткендеги РШКлардын курамындагы муниципалдык кызматкерлердин саны үчтөн бир квотадан ашып кеткен деп даттанышкан. 18-июнда райондук сот даттануучу бийик турган комиссияга биринчи кайрылышы зарыл деп арызды канааттандырган эмес. Бирок Шайлоо Кодексинин 54.6-беренеси көрсөткөндөй, даттануучу өз чечими менен сотко же мындан бийик турган комиссияга арызын тапшырса болот. УШКлардын чечимдери гана бийик турган комиссиялар тарабынан каралышы зарыл. 25-июнда Ноокен райондук соту Атамбаев мырзанын арыз ишинин негизинде *Ата Мекен* партиясынан 18 сунушталган өкүлдөрү комиссия курамына кирбей калгандыгы тууралуу арызды канааттандырган эмес. 30-июнда бул чечимди Жогорку Сот колдогон.

¹⁰ ЕККУ/ДИАУБ ШБМнын № 1 аралык отчетун төмөнкү булакта окунuzдар:
http://www.osce.org/documents/odihr/2009/06/38510_ky.pdf

1-июлда Атамбаев мырза БШКнын эки чечимине¹¹ каршы арыз жазган. Ал чечимдер ОШКлырдын иш мөөнөтүн шайлоо процесси аяктаганга чейин узарткан жана шайлоо участокторун уюштуруу укугун ОШКларга берген.¹² Даттануучу БШК өзүнүн укук чегинен чыгып кеткен жана ОШКларды убагында түзө алган эмес деп арызданган. 3-июлда райондук сот арызды канааттандырган эмес. Атамбаев мырзанын мыйзамдар менен иштеген тобу бул чечимди апелляцияга бергүүгө даярданып жатканын билдирди.

Отчет жазылып жатканда, БШК төрт расмий арыздарды алган. Булардын ичинен тиешелүү шайлоо комиссияларына расмий каттар жиберилүү менен шайлоо комиссия курамы боюнча эки арыз канааттандырылган. *Ак Шумкар* партиясынын катышуусуна тоскоолдуктар болгондуктан БШК участкалык шайлоо комиссияларына жаңы курамын түзүү үчүн чүчүкулак тартууга буйрук берген. БШК ОШК аркылуу муниципалдык кызматкерлер үчтөн бирден ашып кеткен деп табылган Баткендеги жети РШК мүчөсүн алмаштырган. Үгүт иштерине байланышкан эки арыз 26-июнда БШК жыйынында каралган. Жыйынтыгында, БШК тараптан аракеттеги Призеденттин абройуна шек келтирген үгүт иштери үчүн Атамбаев мырзага эскертүү берилген жана тийешелүү баракчалардын таратылышына чектөө койулган. Президент Бакиевтин көрнөк-жарнагында тийешелүү басмакананын маалыматы жоктугу тууралуу экинчи арыз көрнөк-жарныкты алып салуу буйругу менен укук коргоо ограндырына жиберилген.¹³

Шайлоого тийешелүү талаштарды прокуратура органдары карайт. Бул отчетту жазуу учурунда расмий арыз келип түшпөсө да, башкы прокурор ЕККУ/БДИПЧ ШБМна билдиргендей, прокуратура өз демилгеси менен жогоруда айтылган баракчаларды кароо үчүн БШКга өткөргөн.

VII. ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК БАЙКООЧУЛАР

3-июлга карата БШК орто эсеп менен 100 эл аралык байкоочуларды каттаган. «Менин тандоо убакытым» жергиликтүү шайлоо өкмөттүк эмес уюмдардын коалициясы шайлоо күнүнө 3,000ге жакын байкоочуларды жөнөтөт, ал эми узак мөөнөт байкоочулары учурда шайлоо иштерине байкоо жүргүзүүдө. Коалиция жума сайын байкоо иши тууралуу маалымат таратып турат. 2009-жылдын май айында уюштурулган «Адилеттүү шайлоо үчүн» жаңы өкмөттүк эмес уюм шайлоо күнүнө 2,000 байкоочуну ишке алган. ЕККУ/ДИАУБ ШБМга билдиргендей, алар шайлоо үгүт иштерине жана Кыргызстанда, Казакстанда жана Орусияда өтүп жаткан «баргын да шайлагын» өнөктүгүнө көңүл бурууда. Алар улуттук каналдагы жакында көрсөтүлгөн Атамбаев мырза үгүт ишинде мас абалында чыккан деп чыккан видео тасма тууралуу тынчсыздануусун билдирген.¹⁴

¹¹ 2009-жылдын 24-мартында кабыл алынган № 29 жана 2009-жылдын 1-апрелинде кабыл алынган № 46.

¹² Арыз биринчи жолу 30-июнда Первомайский райондук сотуна Атамбаев мырзанын ыйгарым укуктуу өкүлү атынан берилген, бирок талапкер өзү тапшырган эмес деген себеп менен кароого кабыл алынган эмес.

¹³ Шайлоо Кодекстин 35.2-беренесине ылайык, баардык үгүт материалдары чыгарган компаниянын аты жана дареги тууралуу маалыматтарды өз бетинде камтыш керер.

¹⁴ Видео тасма улуттук каналда 27-июнда көрсөтүлгөн. УТРКнын дикекторуну жолугушуу убагында ЕККУ/ДИАУБ ШБМга маалымдагандай, видео бир тынчсызданган жарандан алынган жана анын көрсөтүлүшү коомчулуктун кызыкчылыгында экендигин чечишкен.

VIII. ЕККУ/ДИАУБ ШБМ ИШКЕРДИГИ

ЕККУ/ДИАУБ ШБМ отчет жазуу убагында өзүнүн күнүмдүк ишин уланткан. ЕККУ/ДИАУБ Шайлоо Байкоо Миссия башчысы жана негизги топ мүчөлөрү БШК, ТИМ жана талапкерлердин үгүт штабтарынын жетекчилери менен регулярдуу иш кабарлашууларды түзүп турду. Өкмөт мекемелери, соттор, жарандык коом өкүлдөрү, ММК жана дипломаттык өкүлчүлүктөр менен да үзгүлтүксүз жолугушуулар болуп турду. Кыргыз Республикасында катталган дипломаттык коомчулук үчүн биринчи жыйын 23-июнда өткөн. Мамлекет аймагы боюнча жайгашкан узак мөөнөт байкоочулары келе жаткан шайлоого даярдыктарынын жана аймактагы үгүт иштеринин өтүп жатышы боюнча байкоону улантууда. Шайлоого бир жума мурун келе турган кыска мөөнөт байкоочулардын келишине даярдыктар көрүлүүдө.